

MUSIQA – TA'LIM VA TARBIYA VOSITASI

Azizov Yorqin Samiyevich

Qarshi davlat universiteti Musiqiy ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada musiqa ta'lim-tarbiyasining tarbiyaviy jihatlari, shuningdek musiqa metodiasining o'ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumotlar berilgan.*

Tayanch so'zlar: *Musiqa, metodika, ko'nikma, malaka, musiqiy faoliyatlar, musiqa o'qituvchisi, musiqa darsi.*

Musiqa madaniyati fanini o'qitish jarayonida o'qituvchilardan didaktika ta'lim nazariyasi, o'qitish jarayoni, ta'lim prinsiplari va qonuniyatlari, ta'lim mazmuni, o'qitish metodlari, ta'lim vositalari, musiqiy ta'lim jarayonining tashkil etish shakllari haqida bilim, ko'nikma va malakalar bo'lishi talab etiladi. Musiqa san'ati madaniy hayotimizda keng o'rin tutgan va inson shaxsining shakllanishida katta o'rin o'ynaydigan san'at turidir. U insonlarning hissiyotini, ayniqsa, emotsional-estetik hissiyotini faol rivojlantiradi. Shu bois o'quvchilarni ma'naviy tarbiyalash, barkamol inson bo'lib yetishishlarida musiqa san'atining imkoniyatlari beqiyosdir.

Bu oliy maqsadni amalga oshirish uchun o'qituvchi oldiga quyidagi vazifalar turadi:

- *o'quvchilarda musiqa san'atiga bo'lgan qiziqish va muhabbatni oshirish;*
- *musiqiy-badiiy didni va musiqa faoliyatlariga ehtiyojni rivojlantirish;*
- *musiqa haqida bilim va malakalar doirasini tarkib toptirish;*
- *musiqiy faoliyatlar jarayonida badiiy ijodkorlik his-tuyg'ularini rivojlantirish;*
- *asarlarning badiiy-g'oyaviy mazmuni vositasida o'quvchilarni axloqiy-estetik tarbiyalash;*
- *musiqa madaniyati darslarida kasb, hunar va mehnatga nisbatan o'quvchilarda ishtiyok uyg'otish.*

Mazkur maqsad va vazifalarni amalga oshirish, birinchi navbatda, musiqa o'qituvchisining professional darajasi va axloqiy qiyofasiga bog'liq. Gap shundaki, har qanday san'atkor ham maktabda musiqa madaniyati darslarini olib borolmaydi. Uning boisini o'qituvchiga qo'yiladigan quyidagi talablardan ko'rishimiz mumkin.

Umumiy talablar:

-Musiqqa o'qituvchisi o'z kasbiga va bolalarga sidqidildan mehr qo'ygan, yuksak madaniyatli, ijodkor va izlanuvchan, keng dunyoqarashga ega bo'lgan shaxs bo'lmog'i lozim;

-U pedagogika, psixologiya, bolalar fiziologiyasi, estetika va etika nazariyasi, she'riyat va adabiyot kabilardan chuqur bilim hamda malakalarga ega bo'lmog'i lozim.

Maxsus talablar. Musiqqa o'qituvchisi musiqqa san'atining nazariy va amaliy sohalaridan yetarli darajada bilim va tajribaga ega bo'lmog'i lozim. Ya'ni u ham cholg'uchi, ham xonanda, ham xor dirijyori, ham jo'rnavozi va ham musiqqa nazariyotchisi hamda adabiyotchisi sifatida ish ko'rmog'i lozim. Musiqqa o'qituvchisining ijodkorligi shundaki, u bir soatlik darsiga ssenariy muallifi, uning artist-ijrochisi va rejissori sifatida ish tutadi. Shu bois musiqqa madaniyati darsi san'at darsidir.

Maktab hayotida ham musiqqa o'qituvchisining faoliyat miqyosi keng. Sinfdan tashqari musiqqa tarbiyasi turlarini tashkil etish va boshqarish, maktabda musiqqa tarbiyasining ommaviy shakllari (bayram konsertlari, san'atkorlar bilan ijodiy uchrashuvlar, bolalik bahori festivallari, san'at bayramlari va boshqalar) ni tashkil etish ham musiqqa o'qituvchisi zimmasidadir. Shu bilan birga maktabdan tashqari musiqqa tarbiyasi maskanlari (bolalar musiqqa va san'at maktablari, bolalar ijodkorlik uylari, bolalar teatrlari) bilan aloqada bo'lish, iqtidorli o'quvchilarini ularga jalb etish va ularning faoliyatini maktab hayotiga qo'llash ham musiqqa o'qituvchisining vazifasidir.

Hozirgi kunda ham musiqqa ta'limimiz D. B. Kabalevskiy va Y. B. Aliyev konsepsiyalari asosida tuzilgan yangi dastur mazmuniga o'tmoqda. Bu hozirda musiqqa o'qituvchisi bo'lib ishlab kelayotgan o'qituvchilar ish mazmuni va uslubida yangilanish jarayonini talab etmoqda. Bunday talablarni qisman mazkur ilmiy ishimiz mazmunida va nashr etilayotgan o'quv-metodik qo'llanmalarda keng ma'noda yoritish talab etilmoqda.

Musiqqa madaniyatining asosi bo'lgan musiqqa savodxonligini tarkib toptirishga lozim bo'lgan qator musiqiy qonuniyatlar, jumladan, musiqqa nutqi, musiqiy ohang (intonatsiya), musiqqa shakllari, musiqaning tuzilishi va rivojlanishi, musiqiy obraz, musiqqa dramaturgiyasi, musiqaning zamonaviyligi kabilar musiqqa hamda musiqqa pedagogika o'quv yurtlarida chuqur va mukammal o'rgatilmaydi. Demak, yangi dastur mazmunida dars o'tish uchun, musiqqa o'qituvchisi o'zining musiqiy-nazariy bilimlarini takomillashtiruvchi zarur.

Bu narsa shuning uchun ham muhimki, hozirgi kunda yoshlarimiz o'rta maktab, litsey, kollejlarda bilim olishar ekanlar, demak, musiqqa o'qituvchisi ularning musiqiy

madaniyatining tarkib topishi uchun zaruriy bilimlarga hamda tinglovchilik shu barobarida ashulachilik malakalariga ega bo‘lmog‘i zarur.

Dars musiqa tarbiyasi tizimida yetakchi omil bo‘lib hisoblanadi, zeroki, unda bolalar yalpi tarzda qamrab olinadi. Musiqa darslari boshqa fanlar darslaridan o‘zining badiiyligi, qiziqarliligi va bolalarda ko‘proq ijodiy zavq, emotsional tuyg‘ular va obrazli kechinmalar uyg‘otishi bilan ajralib turadi. Musiqa, ayniqsa, bolalarning aqliy va axloqiy rivojlanishiga katta ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. “Musiqa tarbiyasisiz bolalarda aqliy tarbiyani yetarli darajada bajarib bo‘lmaydi” - deb yozgan edi V. Suxomlinskiy. Shuning uchun musiqa darslari, eng avvalo, tarbiya darsidir. Badiiy tarbiya uning mantiqiy mazmunidir. Shu boisdan bu fan “Musiqa o‘qitish metodikasi” emas, balki “musiqa madaniyati” deb ataladi.

Musiqa madaniyati darslari quyidagi spetsifik xususiyatlari bilan farq qiladi:

Birinchi, u musiqa tarixi, nazariyasi va ijrochiligiga doir turli namunalardan vokal-xor mashg‘ulotlari, musiqa savodi, musiqa tinglash, musiqa tahlili va adabiyoti, bolalar cholg‘u asboblari chalish, ritmik harakatlar bajarish elementlaridan iboratdir. Shuning uchun u aralash dars tipiga kiradi.

Ikkinchi, musiqa boshqa san’at turlaridan o‘zining ifoda vositalari, ya’ni, “tili” bilan farq qiladi. Agar badiiy adabiyot badiiy so‘z bilan, tasviriy san’at ranglar va grafik chiziqlar bilan, raqs badiiy harakatlar bilan ifodalansa, musiqa musiqiy tovushlarda vujudga kelgan ohang vositasida ifodalanadi. Agar tasviriy san’at va skulptura asarlarini ko‘rish orqali, badiiy adabiyotni o‘qish va eshitish vositasida, kino va teatrni ko‘rish hamda eshitish orqali idrok etsak, musiqani faqatgina diqqat bilan tinglabgina idrok eta olamiz. Shuning uchun hatto ko‘zi ojiz kishilardan ham yetuk musiqa ijrochilarining yetishib chiqishi bejiz emas.

Musiqa aniq vaqt o‘lchovi bilan bog‘langan san’atdir. Ijro etilayotgan musiqa tempiga (sur’atiga) sozlanib, uning har bir qismini ilib olib tinglanmasa .., asar mukammal idrok etilmaydi. Shuning uchun klassik asarlarni har gal qayta tinglaganda uning yangi qirralarini his etamiz.

Musiqa vositasida ifodalanadigan his-tuyg‘ularni so‘z bilan ifodalash qiyin. “So‘z tugagan joyda, musiqa boshladi” (T. Sodiqov).

Uchinchi, musiqa bolalarga faol emotsional ta’sir ko‘rsatadi, quvontiradi, ijodiy kechinmalar uyg‘otadi. Yaxshi, mazmunli, qiziqarli musiqa darsidan bolalar quvnoq, xursand bo‘lib, hordiq chiqaradilar.

Demak, agar musiqa darsi oxirgi darsda qo‘yilgan bo‘lganda ham, bolalar hordiq chiqarib charchoqlari tarqaladi.

Bugungi kunda musiqa madaniyati fanining yangi sohasi- funksional musiqa orqali musiqaning kishi psixikasi va fiziologiyasiga ta'sirini o'rganilishi buning boisidir.

Musiqa darsi o'zining aralash dars tipi (tuzulmasi), ifoda vositalari " tili" va faol psixologik ta'siri bilan farq qiladi. Demak, musiqa madaniyati darslari bolalarning shaxsiyati va dunyoqarashining shakllanishida muhim o'rin egallaydi.

Har bir dars o'zining tuzilishi va mazmuni bilan ilmiy asosda tashkil topishi lozim. Musiqa haqidagi bilimlar doirasi musiqa ta'limi va tarbiyasida asosiy omildir. Unda insoniyat yaratgan musiqaga oid qonun-qoidalar, xulosalar, umumlashma musiqiy tajribalar tarzida o'z aksini topgan. Ularni o'zlashtirish – musiqa amaliyoti yo'lida bilim va ko'nikmalar hosil qilish demakdir.

Dars jarayonida o'quv materialining bolalarning bilim va tajribasiga mosligi, bolalar ovozining rivojlanish qonuniyatlarini hisobga olish, nota qonuniyatlarini to'g'ri o'rgatish, asarlarni bolalarning fikriy qobiliyatiga mos tahlil etish va boshqalar darsning ilmiylik prinsiplarini tashkil etadi.

Ilmiylikni tizimliliksiz amalga oshirish qiyin. Darsning barcha o'quv qismlari hamda keyingi darslarning ham o'zaro mantiqiy bog'lanishi tizimlilik asosini tashkil etadi. Kuylash va tinglash uchun asarlarni bolalar bilimi va malakalarini , ovoz va kuylash malakalari darajasiga xos tanlash hamda ularni soddadan murakkabga va ma'lumdan noma'lumga tartibida qarab o'zlashtirib borish prinsiplari asosida tartibga solish – tizimlilik demakdir.

Ammo boshlang'ich sinflarda asar syujetiga xos tasvirlar asarning badiiy mazmunini aniq tasavvur etib idrok etilishiga yordam beradi. Ayniqsa doskaga ohangni grafik chiziqlar bilan ifodalanishi , klaviatura orqali musiqa tovushlarini chalib ko'rsatish dastlabki idrok malakalarini shakllanishiga muhim o'rin o'ynaydi.

Xulosa sifatida aytish kerakki, musiqa bolaning ma'naviy tarbiyasida boshqa san'at turlari qatorida muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Примов Р. Т., Шоназаров З. У. Роль музыки в формировании личности, духовности и мировоззрения //Вестник науки и образования. – 2022. – №. 4-2 (124). – С. 76-78.
2. Курбанова М. Ш., Курбанов Ш. К. Стресс и дистресс в музыке //Культура, наука, образование: проблемы и перспективы. – 2017. – С. 230-233.
3. Аскарлова С. М. Особенности певческого мастерства школьников в подростковом возрасте //Oriental Art and Culture. – 2023. – Т. 4. – №. 1. – С. 874-878.
4. Мурадов М. К., Кадилова К. Использование национального музыкального наследия в формировании профессиональных навыков у будущих учителей музыки //Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – 2016. – №. 2. – С. 44-45.